
Politička znanost i politička zbilja

Izvorni znanstveni članak
32.01

**Politički realitet i komparativna politika:
geneza jedne politološke discipline**

BRANKO CARATAN*

Sažetak

Komparativna politika je disciplina političkih znanosti koja je u svom razvitku neprekidno reflektirala zbivanja u području internacionalne politike. Autor pokazuje genezu discipline, koja se posebno intenzivno razvija od 50-ih godina u okviru američke politologije. Nakon definiranja same discipline, pokazuje se razvitak osnovnih pristupa u istraživanju, širenje predmeta koji ulazi u fokus, kao i važnost osnovnih pojmova kojima se preciziraju koordinate akademske discipline (politička vlast, politički sustav, politički režim). Autor analizira ulogu komparativne politike u kontekstu ostalih disciplina političkih znanosti, kao i njene aplikativne potencijale. Kroz analizu povijesnog razvoja discipline pokazuje vezu između promjena interesa i težišta u praktičnoj politici i ekspanzije komparativne politike, posebno razvitka regionalnih i tematskih specijaliziranih poddisciplina u okviru komparativnih politoloških istraživanja. U zaključnom dijelu autor pokazuje važnost i aplikativnu vrijednost discipline u sklopu posebnog interesa Hrvatske kao zemlje u procesu demokratske tranzicije za komparativnom analizom iskustva razvijenih demokracija i zemalja tranzicije.

Komparativna politika

Gotovo bi se moglo reći da je teško pronaći neku drugu politološku disciplinu, razvitak koje je u tolikoj mjeri reflektirao zbivanja u realitetu internacionalne politike kao što je to slučaj s *komparativnom politikom*. Ta disciplina politologije svoj izuzetno dinamičan razvoj duguje ponajviše izvanrednoj dinamici zbivanja na području međunarodne politike. Komparativna politika danas je profilirana i razvijena znanstvena i akademska disciplina unutar područja političkih znanosti. Kao akademska disciplina, komparativna je politika jedna od šest općeprihvaćenih podpodručja političkih znanosti. Ostalih pet subdisciplina čine: politička teorija (zajedno s političkom filozofijom), nacionalni politički sustav, međunarodno javno pravo, javna administracija, te međunarodni odnosi. Discipline međunarodni odnosi

*Branko Caratan, redovni profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu na predmetima Komparativna politika i Suvremeni politički sustavi.

i komparativna politika zajedno konstituiraju cjelinu međunarodne politike unutar političkih znanosti kao šireg znanstvenog područja.¹

Od početka pedesetih godina komparativna politika kao akademska disciplina ulazi u sve međunarodne klasifikacije i publikacije koje prate literaturu političkih znanosti: *International Political Abstracts - UNESCO*, *International Bibliography of Political Science - UNESCO*, publikacije Međunarodnog udruženja za političke znanosti (International Political Science Association - IPSA) i njegovu radnu i organizacijsku strukturu, većinu najvažnijih časopisa i izdavačkih kuća koje prate područje političkih znanosti. Disciplina se predaje i istražuje na svim sveučilištima koja imaju iole razvijeni studij političkih znanosti.

Komparativna politika u isto je vrijeme i relativno nova, ali i stara disciplina. Povijest discipline mogla bi se pratiti od Aristotela, koji je istraživao helenske ustave, preko Tocquevillea, koji je s europskim uvidom pisao o američkom političkom sustavu, do razdoblja između dva svjetska rata, kad pod velikim utjecajem političke filozofije i povijesnih znanosti u okviru konstitucionalnog prava započinje sistematizirano istraživanje komparativnih političkih sustava. U samom početku, kad se iz komparativnog ustavnog prava izdvaja nova zasebna politološka disciplina, ona i imenom pokazuje svoje porijeklo. Ime *komparativna vladavina* u engleskom jeziku, gdje je izvorno nastalo kao *Comparative Government*, nema nedvosmisleno definiran sadržaj. *Gouvernement* znači i vladu u smislu ministarskog vijeća ili kabineta, ali i autoritativni izraz države izražen u organizaciji i metodama vlasti neke zemlje ili države.² Iako se *Government* odnosi na pojam vlasti, uobičajeno se prevodi na hrvatski jezik kao vladavina (*komparativna vladavina*). U svom izvornom obliku disciplina se zaista pretežno ili gotovo isključivo bavila političkim institucijama, te bi se zato moglo reći da je i naziv *komparativna vladavina* odgovarao tadašnjem sadržaju. Kasnije, kad se sadržaj proširio prema istraživanju širokog područja politike, koje izlazi izvan okvira samih institucija vlasti, i naziv discipline bio je proširen na *Comparative Government and Politics* (*komparativna vladavina i politika*). U dijelu europskih zemalja, za razliku od SAD gdje je razvitak interesa i discipline išao brže, taj se stari naziv dijelom i do danas zadržao. Kad je postalo jasno da je pravo područje komparativne discipline ipak politika kao pojam koji u sebi uključuje puno širi sadržaj od strukture države i njezinih institucija, najprije u SAD, a zatim i drugdje, nametnulo se novo ime koje je koncizno reflektiralo i područje

¹Usp. Cantori, L.J. - Ziegler, A.H., *Comparative Politics in the Post-Behavioral Era*, Boulder, Colorado, Lynne Rienner Publishers, 1988., str. 1, 7.

²Usp. *BBC English Dictionary*, London, BBC English, Harper Collins Publishers, 1993., str. 485; Bogdanor, Vernon (ed.), *The Blackwell Encyclopedia of Political Science*, Oxford, UK, Cambridge USA, Blackwell, 1991., str. 257.

istraživanja i osnovni metodološki pristup: *Comparative Politics* (komparativna politika).³

Definiranje discipline

U najširem se smislu *komparativna politika* može definirati kao grana političkih znanosti koja se bavi kompariranjem nacija (Sidney Verba).⁴ Ova definicija je ipak preširoka i može se shvatiti samo u okviru shvaćanja nacija kao državnih zajednica, u zapadnoj varijanti poimanja nacije, koje ne ističe njezin etnički sadržaj. Prednost joj je u tome što komparaciju ne svodi samo na pojam države, već uključuje širi politički i socijalni kontekst. U vrijeme kad se sadržaj političke znanosti počeo širiti s države na strukture i procese koji nisu omeđeni pojmom države, kao što su, npr., političke stranke ili grupe za pritisak, tada se još u definiciji opisnog karaktera nalazi država na prvom mjestu. Geoffrey K. Roberts tako onda određuje *komparativnu vladavinu* (*Comparative Government*) “kao studij država, njihovih institucija i funkcija”, te grupa povezanih s aktivnostima države kao što su partije ili grupe za pritisak i napominje da širi fokus discipline nužno uključuje socijalni kontekst.⁵ Novije definicije *komparativnu politiku* određuju zato s pojmovima koji izričito naglašavaju izlazak izvan okvira države. U definiciju se uključuju institucije, grupe i procesi, koji predstavljaju bit političkog fenomena. Howard J. Wiarda *komparativnu politiku* zato definira kao sistematičan i komparativan studij nacija i njihovih političkih sistema.⁶ U jednoj nešto kasnijoj definiciji isti autor govori o *komparativnoj politici* kao “sistematičnom studiju i komparaciji svjetskih političkih sistema”.⁷ Hans Keman na toj istoj crti naglasit će da je *komparativna politika* “gotovo uvijek definirana na razini političkog sustava” ili politike kao procesa, iako dopušta da još uvijek neki autori fokus *kompa-*

³Usp. Daalder, Hans, The Development of the Study of Comparative Politics, u: Keman, Hans (ed.), *Comparative Politics: New Directions in Theory and Method*. Amsterdam, VU University Press, 1993., str. 17.

⁴Verba, Sidney, Comparative Politics: Where Have We Been, Where Are We Going?, u: Wiarda, Howard J., *New Directions in Comparative Politics*, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1991., str. 33.

⁵Roberts, Geoffrey K., *What is Comparative Politics?*, London, Macmillan, 1972., str. 7-8.

⁶Wiarda, Howard J., Comparative Politics Past and Present, u: Wiarda, Howard J., op. cit., str. 4.

⁷Wiarda, Howard J., *Introduction to Comparative Politics: Concepts and Processes*, Belmont, CA, Wadsworth Publ. Company, 1993., str. 12-15.

rativne politike usmjeravaju na nacije i njihove političke sustave ili na studij politike uokviren geografskim regijama.⁸

Keman objašnjava da postoje četiri glavna načina definiranja *komparativne politike*. *Prvi* razlikuje disciplinu od drugih pristupa političkoj znanosti pozivanjem na primjenu koncepata koji mogu biti korektno shvaćeni samo pomoću komparativne analize; *drugi*, *komparativnu politiku* uzima kao distinkciju onih centralnih karakteristika političkog procesa koji se mogu analizirati u svim političkim sustavima; *treći* način smatra kako razumijevanje politike zahtijeva primjenu makroskopske perspektive, a *četvrti* definira politiku pomoću njene metode, koja se sastoji u kompariranju. Posljednji pristup veoma je proširen i pogađa bit stvari, iako ima manu da disciplinu razgraničava isključivo metodološki. Međutim, kako je *komparativna politika* dio korpusa političkih znanosti, može se pretpostaviti da je predmet njezina istraživanja fenomen politike. Keman se s takvom simplifikacijom ne slaže. On smatra da se disciplina mora definirati i metodom i predmetom istraživanja.⁹ Zato će *komparativnu* politiku razlikovati od drugih subpodručja političke znanosti, koja sva imaju politiku u fokusu, upravo po sistematskoj komparaciji. U jednoj razvijenijoj definiciji Keman će *komparativnu politiku* odrediti “kao pristup usmjeren na objašnjenje političkih procesa u društvu pomoću sredstava (meta-) teorijskog referentnog okvira i gdje je eksplikacija potvrđena komparacijom jedinica analize.”¹⁰ Ovdje treba upozoriti da je postojanje teorijskog koncepta bitno za disciplinu *komparativne politike*, kao i primjena adekvatnog metodološkog pristupa. Bez teorijskog koncepta, istraživanje političkih sustava svodi se na deskripciju, ili statističku obradu često i nerelevantnih momenata, u kojima ne postoji mogućnost politološke komparacije. Teorijski pristup i metoda ne mogu se odvajati, jer se u tom slučaju gubi bitna distinkcija komparativističkog pristupa. Doduše, dobar broj studija, koje se predstavljaju kao komparativističke, odnose se na studij političkog sustava jedne zemlje. Takvi case-studies zasnovani su na zasadama *komparativne politike* ako imaju komparativni fokus, preciznije rečeno, ako im je istraživački dizajn komparativistički.

Dakle, *komparativna se politika* može definirati kao disciplina u okviru područja političkih znanosti. *Komparativna politika* je studij suvremenih političkih sustava država svijeta, čiji je osnovni pristup komparativna metoda.

Osnovna jedinica analize jesu politički sustavi i elementi političkih sustava. Situiraajući *komparativnu politiku* u širi kontekst, može se reći da je svijet laboratorij *komparativne politike*. Točnije, moglo bi se reći da je

⁸Keman, Hans, Comparative Politics: A Distinctive Approach to Political Science?, u: Keman, Hans, op. cit., str. 37.

⁹Keman, ibid., str. 31.

¹⁰Keman, ibid., str. 37.

polje *komparativne* politike sustavan i komparativan studij nacija i njihovih političkih sustava. Potrebno je upozoriti da predmet istraživanja *komparativne politike* nisu samo aktualni politički sustavi, jer komparacija često zahtijeva ne samo kompariranje jednoga nacionalnog sustava s drugim već i kompariranje suvremenih političkih sustava i njihovih elemenata s ranijim povijesnim stadijima njihova razvitka. Za to postoje dva razloga. Prvo, analiza i interpretacija geneze nekog problema često je neophodna za njegovo razumijevanje. Primjerice, današnje postkomunističke zemlje nije moguće znanstveno istraživati bez uvida u njihovu komunističku prošlost, jer ona u mnogo čemu opterećuje sadašnjost i budućnost toga dijela svijeta. Ili, u cjelini gledano, moglo bi se reći da funkciju suvremenih političkih institucija i njihov međusobni odnos nije moguće shvatiti bez poznavanja njihove geneze, posebno njihova ishodišta u procesu u kojem se vlast monarha smanjivala u korist parlamentarnih institucija. I, drugo, komparacija prošlosti i sadašnjeg profila nekoga političkog sustava i određenih institucija, neki put se (u slučaju unikata) pokazuje kao jedina mogućnost komparacije.

Nadalje, treba reći da vremenska dimenzija nije u pitanju samo kad se radi o prošlosti. Dimenzija promjene bitna je tema *komparativne politike*. Studij razvoja (development) jedno je vrijeme dominirao čitavim područjem *komparativne politike*. To je ujedno bilo vrijeme kad je i studij fenomena revolucije bio tema koju je politička praksa nametala ne samo marksističkoj već i zapadnoj političkoj znanosti. U to vrijeme, kad je u jednom momentu izgledalo da komunistički režimi pokazuju na nekim područjima stanovite pozitivne performace, pojavila se i teorija konvergencije, koja je globalni razvoj vidjela u približavanju i kombinaciji uspješnih elemenata zapadnih zemalja i društava kojima su vladale komunističke stranke. S globalnim kolapsom komunističkog projekta, teorija konvergencije reducirala se na odnos političkih ideala i ciljeva desnice i ljevice unutar okvira kompetitivnih tržišnih ekonomija i pluralističkih demokratskih sustava. U najnovijem razdoblju u okviru dinamičkog aspekta *komparativne politike*, umjesto konvergencije i razvoja (development), nametnula se tema demokratske tranzicije. Izvorno nastala na području Latinske Amerike, prateći njezin izlazak iz nedemokratskih, diktatorskih i autoritarnih režima na putanju demokratske preobrazbe, teorija tranzicije ponovo se potvrdila na temi demokratizacije posljednjih zapadnoeuropskih diktatura (Španjolska nakon generala Franca, Portugal nakon Salazara, Grčka poslije pukovničke vojne diktature). Pitanje o demokratskoj transformaciji postkomunističkih zemalja istočne Europe naišlo je tako u teoriji demokratske tranzicije na dobrim dijelom već razrađenu temu i dio odgovora.¹¹

¹¹Usp.: Wiarda, op. cit. (1991.), str. XI; Wiarda, op. cit. (1993.), str. XI, 26; Almond Gabriel A. - G. Bingham Powel Jr. - Robert J. Mundt, *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, New York, Harper Collins, 1996., str. 26-27.

Polje komparativne politike

Komparativna politika nije samo komparacija političkih sustava različitih zemalja i njihovih elemenata. *Komparativna politika* podrazumijeva više mogućih pristupa. Prvi je mogući pristup studij jedne određene zemlje i njenih institucija (političkih stranaka, vlade, parlamenta i sl.), procesa (odlučivanja, ponašanja birača, regrutiranja elita i sl.) te njezinih javnih politika (kulturna politika, energetska politika, socijalna politika i sl.). U početnom stadiju razvitka *komparativne politike* komparativnost se reducirala na bavljenje pojedinačnim zemljama. U pravilu se tu radilo o najvažnijim europskim zemljama koje su u isto vrijeme reprezentirale i neke modelske vrste političkih sustava. Britanija je tako predstavljala model parlamentarnog sustava, a osim toga također su se redovito analizirali politički sustavi Francuske, Njemačke, SAD i SSSR-a. Kasnije se širio broj zemalja koje se zasebno pojedinačno istraživalo. Razlika između deskripcije sustava jedne zemlje i komparativnog pristupa sastojala se u stavljanju te zemlje i njezinih institucija, procesa i politika u komparativni kontekst. U najmanju ruku, sustav određene zemlje komparirao se implicite s nacionalnim političkim sustavom. Zemlja i njezine institucije pojavljuju se onda kao modelski obrasci ili paradigmatični slučajevi, ali i kao personifikacija i testiranje djelovanja stanovitih koncepcijskih teza i odstupanja od pravila.

Drugi je pristup studij dviju ili više zemalja i njihovih institucija. Primjerice, analiza demokratske tranzicije u postdiktatorskim režimima u Španjolskoj, Portugalu i Grčkoj ili istraživanje programskih specifičnosti socijaldemokratskih stranaka južne Europe. U ovom slučaju komparacija postaje očita.

Treći pristup jest studij regija. Pri tome treba voditi računa da regije ovdje nisu definirane geografski, već politički. Širenje, najprije političkih, pa zatim i interesa za politološkim istraživanjima, definirao je regionalne cjeline koje su ovisile ili o globalnim procjenama ili specijaliziranim temama tipičnim za stanovito područje. U razdoblju nagovještaja i početka dekolonizacije tako se razvio studij Afrike, da bi se kasnije uvelo razlikovanje i zasebno istraživanje arapskog svijeta Sjeverne Afrike, crne Afrike, Južne Afrike, Bliskog istoka. Na tim istim osnovama konstituirala su se područja komparativnih studija Latinske Amerike, Zapadne Europe, Istočne Europe, Sovjetskog Saveza ("sovjetologija", Soviet Studies), Azije i sl. Naravno, pri tome je trebalo voditi računa da zemlje iste regije, osim zajedničkih karakteristika, imaju i neke posebnosti, koje mogu veoma jako utjecati na profiliranje njihovih političkih sustava, te da razumijevanje sustava unutar regije nije moguće pokriti samo općim mjestima tipičnim za tu regiju.

Četvrti mogući pristup jest istraživanje stanovite teme, koja najčešće po svom značaju prelazi granice grupe zemalja. Primjer je takvog istraživanja analiza vojnih režima u Latinskoj Americi (ili Africi) ili lokalne uprave u Zapadnoj Europi.

Peti slučaj odnosi se na komparativno globalno istraživanje. Takva istraživanja postala su moguća s razvitkom statističkog praćenja društvenih procesa i političkih zbivanja, a posebno s kompjutorskom obradom i brzim prenošenjem i dostupnošću podataka u sustavima masovnog komuniciranja (Internet i sl.). Svjetske bankarske ustanove, OUN i servisi na kompjutorskim mrežama, kao i specijalizirani časopisi i servisne publikacije učinili su mnoge informacije široko dostupnima. Ekonomske, financijske i političke činjenice (per capita dohodak, izdvajanje za vojne troškove, izborni rezultati i sl.) sada se mogu koristiti bez većih poteškoća za provjeru teza na globalnom planu. Odnos bogatstva pojedinih zemalja ili tržišnih transformacija i demokratizacije može se relativno egzaktno mjeriti, a u najmanju ruku izborne promjene odnosa snaga mogu se pratiti dugoročno na globalnoj razini.¹² Naravno, takva istraživanja ne moraju pokazivati uzročno-posljedične odnose i zahtijevaju kvalitativnu provjeru, jer se kategorizacija pojava ne može pokriti formalnim definicijama. Primjerice, mnoge zemlje koje sebe smatraju demokratskima i koje mogu imati sve demokratske ustanove, nerijetko mogu funkcionirati kao autokratski režimi ili neprikivene diktature, gdje je sve dozvoljeno, pod uvjetom da stvarni monopol vlasti vladajuće grupe nije ugrožen.¹³

Politički procesi kao predmet istraživanja komparativne politike

Općenito govoreći, predmetom istraživanja *komparativne politike* politički su procesi u državama suvremenog svijeta. Ovakva definicija zahtijeva određenje samog pojma politike.

U svakodnevnom, kolokvijalnom jeziku politika se često koristi kao pogrdan pojam, koji se odnosi na beskrupulozno slijeđenje vlastitog interesa; kao vještina kojom se bez respekta za moralna načela postiže realizacija grupnih ili individualnih interesa. U političkoj znanosti pojam politike obično se veže za jednu od dvije ili obje referentne točke. Politika je, *prvo*, pojam vezan za poslove zajednice, te, *drugo*, pojam vezan za konflikt.

Izvorno termin *politika* deriviran je iz naziva antičkog grčkog polisa i odnosio se na poslove vezane za uređenje polisa kao zajednice. Od polisa kao zajednice pojam se kasnije prenio i na nove razvijenije oblike političkih zajednica, prije svega na državu kao najvažniju formu političke zajed-

¹²Koristeći podatke Svjetske banke o dohotku per capita, stopi rasta, stopi inflacije, očekivanom trajanju života, Wiarda pokazuje razlike u stupnju razvijenosti i utjecaj na demokratsku konstituciju pojedinih zemalja. Vidi: Warda, op. cit. (1993.), str. XI, 2-12.

¹³Sličnu kategorizaciju daje i Wiarda u svojem pregledno napisanom priručniku: Wiarda, op. cit. (1993.), str. 12-15.

nice u modernom društvu. Zato Bogdanor u tom smislu definira politiku kao aktivnost kojom se dolazi do odluka i implementacija u zajednici i za zajednicu. Politička aktivnost je imanentno kolektivna. Ona se odnosi na niz kolektiviteta: lokalne zajednice, nepolitičke organizacije koje su u neprekidnom kontaktu s političkim procesima (sindikati, crkva, biznis), državu, međunarodne organizacije i internacionalnu zajednicu.

Na sličan se način politika može definirati kao proces u kojem grupe donose kolektivne odluke (Hague, Harrop, Breslin). Kako su društveni resursi limitirani, odluka o njihovoj distribuciji i prioritetima podrazumijeva:

- potrebu usklađivanja interesa, i
- mogućnost konflikta u procesu donošenja i implementacije odluka.

Usklađivanje interesa u društvenoj zajednici bit je političkog procesa, a u modernom društvu središnji pojam u tom kontekstu je država. Država se tu pojavljuje prije svega zato što monopolizira autoritativno donošenje odluka i legalno pravo primjene prinude kao krajnjeg rješenja u provedenju odluka. Zbog toga se pojam države neposredno povezuje s pojmom vlasti.

Politika ne uključuje uvijek konflikt. Neki put političke odluke proizlaze iz sporazuma i kompromisa. Političke odluke donose se na razne načine. U nekim slučajevima one proizlaze iz propisa (odluke sudova i administrativnih organa), u drugima, rezultat su neposrednog djelovanja državnih ili drugih političkih institucija i organizacija, a neki se put sporovi rješavaju u otvorenim sukobima gdje se nastoji promijeniti odnos snaga - u krajnjem slučaju i primjenom nasilja (štrajkovi, nemiri, pučevi, revolucije, ratovi).

Almond politiku definira pojmom kontrole. U tom sklopu politiku određuje kao aktivnost povezanu s kontrolom ponašanja ljudi na stanovitom teritoriju, podržanu autoritativnim i prinudnim sredstvima. Za politiku, jednako kao i drugi, nalazi da je bitan pojam konflikta, a nositelja kontrole najčešće nalazi u državi ili političkoj vlasti.¹⁴

Politička vlast

U fokusu politike točnije govoreći nije država, koja je središnja kategorija političkog života u svojim bitnim aspektima, već pojam vlasti. U političkom smislu vlast označava mogućnost nametanja volje nositelja vlasti drugima, bez obzira na volju drugih i usprkos njihovu otporu. U korijenu pojma vlasti je pojam moći, kao stvarnog utjecaja koji posjeduju pojedinci

¹⁴O pojmu politike usp.: Hague, Rod - Harrop, Martin, *Comparative Government and Politics: An Introduction*. Atlantic Highlands, Humanities Press International, Inc., 1990., str. 3-7; Almond i dr., *ibid.* (1996.), str. 28; Bogdanor, *ibid.* (1991.), str. 482-4; Hague, Rod - Harrop, Martin - Shaun, Breslin, *Comparative Government and Politics: An Introduction*, Basingstoke, London, Macmillan, 1992., str. 8-12, 469.

i grupe. U romanskim jezicima i engleskom, pojam vlasti izveden je iz latinskog (lat. posse, potestas) i u osnovi ima prizvuk mogućnosti, onoga što se može: power, potere, pouvoir. U slavenskim je jezicima vlast, vlast', vladenie povezan s pojmom gospodarenja, dominacije.¹⁵

Političku vlast može se definirati kao vjerojatnost da se utjecaj nositelja moći može nametnuti drugima (Max Weber). Parsons smatra da je vlast sposobnost države da svojim građanima nametne obveze, kako bi se postigli kolektivni ciljevi. Dahl definira vlast kao mogućnost da se utječe na nekoga da se on, bez obzira na svoju volju, ponaša u skladu s interesom ili željom subjekta vlasti.

Pojam vlasti zato se nužno vezuje za državu kao instituciju koja jedina ima monopol primjene prinude. Politička vlast je stoga legitimna moć koju priznaju i prihvaćaju podanici i koja je oslonjena na pravo posjedovanja i primjene prinude (i fizičke sile). Vlast je legitimna kad podređeni priznaju pravo nadređenih da daju naređenja, kad je njeni građani smatraju takvom. Legitimacija je, dakle, pravo vladanja zasnovano na prihvaćanju vlasti od strane podanika. Moć koja se stalno neposredno služi prinudom zapravo je slaba i nestabilna. Zato je fundamentalni problem vladara kako legitimirati svoju poziciju, tj. kako moć pretvoriti u legitimiziranu vlast, u autoritet (lat. auctoritas, engl. authority, njem. Autortät, franc. autorité), u sposobnost obvezivanja drugih bez neposrednog korištenja sile. Od legitimnosti vlasti treba razlikovati pojam legalnosti, koji se odnosi na poštivanje zakona. Koji put ilegalna akcija može biti legitimna. Građanska neposlušnost ne mora biti legalna, a revolucija sigurno nije legalna, ali obje mogu biti legitime. Legitimnost ne mora uvijek biti potvrđena u demokratskoj proceduri, već može biti derivirana i iz tradicije, religije, ekonomskoga, političkog, vojnog, nacionalnog uspjeha.

Vlast je fundamentalni pojam političkog života. Najkraće rečeno, vlast je instrument koji upravljačima omogućuje postizanje društvenih ciljeva, koje oni određuju. To je sposobnost pojedinaca, grupa, političkih stranaka, klasa, država da postignu svoje ciljeve, osiguravajući poslušnost drugih raznim sredstvima, uključujući u krajnjem slučaju i primjenu fizičke prinude. Vlast koja se ne može oduprijeti popularnim zahtjevima i očekivanjima, kao i pritiscima koji smjeraju na promjenu, gubi legitimaciju i doživljava deflaciju. Gubitak legitimacije samo je uvertira gubitku vlasti, iako neki put vremenski razmak između ta dva koraka može i jako dugo trajati. Tada vlast obično sve više pribjegava primjeni golog nasilja.

Prijetnja primjene sile, kao i sama primjena sile, povezana je s institucijama prinude, kao što su vojska i policija. Sila je utemeljena u definiciji vlasti države, iako je u demokratskoj državi njena primjena samo posljednje sredstvo. Najčešće prijetnja silom ostaje implicitna, a vlast

¹⁵Usp.: Pusić, Eugen, Neke primjedbe uz pojam vlasti, *Naše teme*, god. VIII, 1-2, 1964., str. 132-8.

uspоставlja neku vrstu sporazuma između vladajuće strukture i građana. Veoma često se odnos građana i države pokazuje u obliku prešutnog sporazuma između njih. Građani plaćaju porez i obvezuju se na poštivanje zakona i državnih odluka, a država osigurava društvene servise i stanovitu razinu životnog standarda. Osiguravanjem beneficija ili garancijom razine standarda država kupuje ponekad društveni mir. U komunističkim zemljama vladajuća nomenklatura osiguravala je tako socijalni mir jamčenjem socijalne sigurnosti uz minimum životnog standarda, kupujući time neupitnost svoje vladajuće pozicije. U nekim slučajevima legitimnost poretka može se postići uz pomoć nacionalizma ili religije, kad se manipuliranjem ili stvarnim postojanjem viših ciljeva, nacionalnih ili kulturnih interesa, osigurava lojalnost građana i određeno ponašanje. Da ne i govorimo kako je manipulacija znanjem, vrijednostima, informacijama, medijima i preferencijama najefikasniji način kontrole i postizanja lojalnosti. Radikalni politolozi smatraju da je neprinudna vlast njezina najpodmuklija forma. Vlast se primjenjuje i ako se realni interesi ljudi ignoriraju, kao i onda kad su ljudi kojima se odluka nameće nesvjesni svojih interesa.

Njemački sociolog Max Weber (*Teorija ekonomske i društvene organizacije*, 1922.) razlikuje tri vrste utemeljenja legitimacije političke vlasti:

1. Tradicionalni način utemeljenja vlasti zasnovan je na vjerovanju u božansko pravo kralja. Njegova vlast proizlazi iz tradicije lojalnosti, iz uvjerenja da je njegova pozicija Bogom data i da je zato sveta, vječna, nepovrediva i nasljedna.

2. Karizmatički autoritet je drugi tip legitimacije vlasti. Lider uživa lojalnost podanika zato što on inspirira i nadahnjuje sljedbenike, zato što oni vjeruju u njegove izuzetne ili nadnaravne kvalitete. Karizma izvire iz odnosa lidera i sljedbenika. Karizmatički lideri se pojavljuju u vremenima nacionalnih kriza, velikih povijesnih preokreta, ratova i revolucija. Mogu nositi pozitivne ili negativne poruke: Napoleon, Gandhi, Martin Luther King, Hitler, Ajatolah Homeini, Lenjin, Staljin, Tito, Nehru, Naser, De Gaulle, Milošević. Karizmatički autoritet može biti brzo potrošen i zato ga lideri nastoje pretvoriti u instituciju (rutinizacija karizme).

3. Racionalni ili legalni autoritet znači vladavinu prava i institucija, ne pojedinca. U ovom slučaju više nije toliko važno tko je zauzeo funkciju. Autoritet je zasnovan na uvjerenju da se radi o racionalnom vođenju društvenih poslova. Bitna su pravila i procedura, a ne pojedinac.

Vlast kao sposobnost nametanja volje, unatoč opoziciji, u svakom je slučaju centralni pojam politike. Politički proces je uvijek više ili manje otvorena borba za vlast. Vlast se može definirati kao pobjeda stanovitog izbora, stanovitog interesa, kao izboreno pravo jednog programa nad drugim, kao vlast nad drugima. Nositelji vlasti u svojim rukama koncentriraju golemu moć i odgovornost. Ako ne pokazuju razumijevanje za probleme i interese onih kojima vladaju, moraju se suočiti s otporima, nestabilnošću vlasti i njenom neefikasnošću, što na kraju uništava sve nedemokratske režime. Vlast

zbog svoga monopolskog statusa u društvu, posebno u nedemokratskim situacijama, predstavlja trajnu mogućnost zloupotrebe. Vlast korumpira; apsolutna vlast korumpira apsolutno. Jedina brana zloupotrebama vlasti jest demokracija.¹⁶

Politički sustav i politički režim

Ipak, moglo bi se reći da tema vlasti ne iscrpljuje područje istraživanja *komparativne politike*. Osnovno polje analize u *komparativnoj politici* puno je šire. Ono se može omeđiti pojmom političkog sustava. Kategorija političkog sustava u tom smislu glavni je organizacijski koncept i osnovna jedinica makroanalize discipline *komparativne politike*. Pojam političkog sustava ne odnosi se samo na vlast već i na sve elemente onoga što jest politički život, ili, najkraće rečeno, politiku u svome osnovnom značenju. Politički sustav zapravo uokviruje područje političkog u jednom konkretnom društvu, u jednoj određenoj društvenoj makrozajednici, koja je prostorno definirana granicama države. Politički sustav, na jednoj strani, uključuje državu, ili preciznije govoreći političku vlast, dakle sve ono što se podrazumijeva pod pojmom vlasti, monopola legitimne upotrebe sile, autoritativnom alokacijom vrijednosti, donošenjem i implementacijom za društvo obvezujućih odluka. Na drugoj strani, politički sustav uključuje sve faktore koji utječu na državu, opet precizno govoreći - na političku vlast, na donošenje i implementaciju odluka vlasti. Dakle, osim države, kao nositelja vlasti, politički sustav uključuje političke stranke, elektorat, interesne grupe i sve ostale institucije, organizacije, agencije, medije, grupe i pojedince, koji imaju nepolitički karakter, ali se u stanovitim okolnostima uključuju u političke procese i konflikte. Na primjer, sindikati, društveni pokreti, koji put i kulturne institucije ili crkva poprimaju politički karakter i uključuju se u cjelini ili parcijalno u političke odnose. Pojam političkog sustava pokriva sve institucionalne, kao i sve druge društvene odnose koji se uspostavljaju između vlasti i građana ili, drukčije rečeno, između političke vlasti i društva. Jezgra političkog sustava jest sama politička vlast, a društvena aktivnost koja biva usmjerena na kontrolu vlasti, borbu za vlast i za utjecaj na vlast, poprima time politički karakter i sastavni je dio pojma političkog sustava. Cijeli kompleks političkih procesa, institucija i subjekata u jednoj konkretnoj nacionalnoj državi uokviren je pojmom političkog sustava.

Bogdanor smatra da je za uvođenje pojma političkog sustava u političku znanost bila presudna definicija političkog sustava iz knjige Davida Eastona

¹⁶O pojmu vlasti vidjeti: Prpić, Ivan - Puhovski, Žarko - Uzelac, Maja (ured.), *Leksikon temeljnih pojmova politike: abeceda demokracije*, Zagreb, Školska knjiga, 1990., str. 270-285; Hague, Harrop, *ibid.* (1990.), str. 5-10; Hague, Harrop, Shaun, *ibid.* (1992.), str. 458.

The Political System.¹⁷ Easton pod političkim sustavom podrazumijeva one socijalne interakcije i institucije kroz koje društvo donosi odluke koje se smatraju obvezujućim za pripadnike društva. U popularnoj je upotrebi u političkoj znanosti od 1953., kad se prvi put pojavila Eastonova knjiga i zamijenila do tada u političkoj znanosti dominantnu centralnu koncepciju države.¹⁸

Od pojma političkog sustava treba razlikovati pojam političkog režima. Dok politički sustav određuje osnovnu jedinicu na koju se analiza komparativne politike primjenjuje, politički se režim odnosi na poseban način uređenja jedne države ili političke vlasti. Politički režim se može definirati kao posebna konkretna povijesna konfiguracija neke države ili organizacije vlasti. Režim govori o načinu organizacije i osobitom načinu funkcioniranja neke države ili njezine strukture vlasti. Ovdje treba napomenuti da i više država može imati jednak ili sličan tip političkog režima. Zato, primjerice, nije netočno govoriti o sovjetskom komunističkom tipu režima (sovjetski model, komunistički režim), koji je bio veoma sličan u svim zemljama istočne Europe od 1945.-1989. Kako više država može imati jedan određeni tip, model, vrstu političkog režima, može se govoriti o klasifikaciji političkih režima.¹⁹

Političke institucije, njihov međusobni odnos i način njihova funkcioniranja konstituiraju određeni režim. Režim se ne mijenja sa svakom promjenom stranke na vlasti ili određene garniture političkih lidera prilikom izbora. Novoizabrana vlada najčešće ne mijenja institucije i njihove odnose kad preuzima vlast. Od režima treba razlikovati izabranu vladu, koja u datom momentu vrši vlast (u literaturi na engleskom jeziku to se zove "the government of the day"; "the administration"). Ona ne bira institucije preko kojih će vladati, već ih nasljeđuje, jer su one određene ustavom, zakonima, a u stanovitoj mjeri i nacionalnim običajima. U tom smislu možemo govoriti o režimu Pete Republike u Francuskoj za razliku od režima Četvrte Republike, Mussolinijevom režimu u Italiji, carističkom režimu u Rusiji, Staljinovom režimu ili šire, sovjetskom režimu, kraljevskom režimu u Jugoslaviji 1918.-1941. (režim Karađorđevića), ustaškom režimu NDH, komunističkom ili Titovom režimu u bivšoj federalnoj Jugoslaviji,

¹⁷Easton, David, *The Political System*, Chicago, University of Chicago Press, 1981.

¹⁸O političkom sustavu usp.: Almond i dr., *ibid.* (1996.), str. 28-31; Bogdanor, *ibid.* (1991.), str. 478-480; Hague, Harrop, Shaun, *ibid.* (1992.), str. 6 i 468.

¹⁹Neki doduše u istom slučaju govore o klasifikaciji i vrstama političkih sustava. Kako je politički sustav osnovna jedinica istraživanja, koja kao širi pojam obuhvaća cjelinu fenomena koji politička znanost analizira, a kako se pojam političkog režima odnosi na osobite karakteristike određenog tipa odnosa unutar političkog sustava, skloni smo preferirati pojam političkog režima kad se radi o razlikovanju srodnih vrsta organizacije političkih odnosa ili njihovoj klasifikaciji unutar šireg pojma političkog sustava.

Miloševićevom režimu u Srbiji i federaciji Srbije i Crne Gore.²⁰ Francuska je školski primjer na kojem se najbolje pokazuje specifičnost pojma političkog režima. Nakon Francuske revolucije 1789. Francuska je promijenila niz političkih režima: osim manje bitnih, dvije ustavne monarhije, dvije imperije pod dva različita Napoleona i pet republika. Nakon revolucije 1789., rušenja i abdikacije kralja Louisa XVI. i ukidanja monarhije, bila je uspostavljena Prva Republika upamćena po vladavini terora, koja je završena konzulatom Napoleona Bonaparte s diktatorskim ovlaštenjima 1799. Napoleon se proglasio najprije predsjednikom 1802., a zatim imperatorom 1804. Godine 1814. uspostavljena je ustavna monarhija (1815. Restauracija) pod dinastijom Bourbona. Novi režim uspostavljen je 1830. (ustavna monarhija Orleanske dinastije). Godine 1848. počinje Druga Republika, koja bira Louisa Napoleona, nećaka Napoleona I., koji se 1852. proglašava imperatorom (druga imperija). Treća Republika traje od 1870. do 1940. Nakon nacističke okupacije 1940. u dijelu zemlje uspostavljen je tzv. Vichyjevski režim, koji je trajao kao i njemačka okupacija do 1944. Četvrta Republika poznata po nestabilnim parlamentarnim vladama pokriva razdoblje od 1946. do 1958. Od 1958., dolaskom generala De Gaulle i promjenom ustava nastupa režim Pete Republike, karakteriziran tzv. polupredsjedničkim modelom, koji omogućuje vrlo veliku koncentraciju vlasti u rukama predsjednika republike. Režim Pete Republike traje sve do danas.²¹

Možemo razlikovati promjene unutar pojedinog režima i promjene samog režima. Promjene režima očituju se kao promjene osnovnih političkih institucija, njihovih kompetencija i odnosa, kao i principa legitimacije vlasti.

²⁰Oko NDH se povremeno vodi spor: osporava li se negiranjem pozitivne povijesne uloge NDH hrvatska država uopće ili znači li priznanje postojanja hrvatske države 1941.-1945. prihvaćanje njezina ustaškog karaktera, odnosno afirmativan stav prema NDH? Nijedna teza nije točna. Radi se o ustaškom režimu tzv. NDH (koja je bila tvorevina ustaškog pokreta). NDH ne označava državu, već politički režim koji je pretendirao kontrolirati državni aparat. Država u pitanju je razumije se Hrvatska. Međutim, 1941.-1945. na političkom prostoru današnje Hrvatske (i Bosne i Hercegovine) postojala su dva u građanskom ratu suprotstavljena politička režima: ustaški i partizanskog pokreta, koji su se borili za kontrolu nad potencijalnim hrvatskim državnim teritorijem i za kontrolu državne vlasti. Konfrontacija NDH i AVNOJ-ske (ZAVNOH-ovske) Hrvatske nije bila sukob država, već pokreta, koji su se borili za pobjedu svoga političkog režima. Posve je drugo pitanje je li NDH imala uopće karakteristike države (okupacija, pitanje suvereniteta, problem stvarne kontrole nad teritorijem) te kad je partizanska Hrvatska, kao federalna jedinica, stekla kvalitete državnosti i u kojoj mjeri. Uzgred rečeno, aktuelni hrvatski ustav smatra da se suvremena Republika Hrvatska nadovezuje na kontinuitet ZAVNOH-ovske Hrvatske.

²¹Usp. Safran, William, *The French Polity*, White Plains, NY, Longman Publishers, 1995., str. 10; Hancock, M. Donald - David P. Conradt - B. Guy Peters - William Safran - Raphael Zariski, *Politics in Western Europe: An Introduction to the Politics of the United Kingdom, France, Germany, Italy, Sweden, and the European Community*, Chatham, New Jersey, Chatham House Publishers, Inc., 1993., str. 100.

One ne moraju uvijek biti nasilne, iako sa sobom većinom donose značajne političke, ekonomske i socijalne promjene. Primjerice, promjena fašističkog Francovog režima u Španjolskoj 1975.-1977. na parlamentarnu demokraciju odigrala se u obliku sporazumno vođenog procesa. Međutim, nacionalni, religijski i rasni konflikti najčešće vode do puno dramatičnijih promjena režima u kojima nerijetko dolazi do sloma ne samo režima već i državnih zajednica.²² Promjene unutar režima odnose se na manje izmjene koje ne dovode u pitanje osnovni tip političkog režima ili dovode samo do promjene odnosa snaga ili stranke na vlasti. Obje vrste promjena predmet su interesa *komparativne politike*.

Uloga komparativne politike

Komparativistički studij stranih zemalja nastao je iz normalne potrebe boljeg razumijevanja političkih zbivanja u drugim državama. Međutim, *komparativna politika* omogućuje i bolje poznavanje vlastitog političkog sustava, jer se političke institucije, subjekti i procesi mogu uspoređivati s istovrsnim elementima u drugim zemljama. Time se na najbolji mogući način izbjegava provincijalni odnos i nekritičnost u analizi političkog sustava vlastite zemlje. Komparativisti u prilog tome često navode poznati citat Kiplinga, Engleza koji je svoje najbolje knjige napisao o Indiji: "Što znaju o Engleskoj oni koji samo Englesku poznaju?"

Komparacija, naravno, ne omogućuje samo bolje razumijevanje neke strane zemlje i nacionalnog političkog sustava već i razumijevanje političkih procesa, institucija i promjena u njoj, jer nudi koncepte i referentne točke te omogućuje uvid iz šire konceptijske, bilo regionalne, bilo globalne perspektive.²³

Komparativna politika ne daje samo znanje o političkim sustavima drugih zemalja (i time posredno bolje poznavanje nacionalnog političkog sustava), nego omogućuje i testiranje znanstvenih hipoteza, provjeru utemeljenosti određenih koncepcija i teorijskih postavki. U prilog tome obično se navodi da je komparacija osnovna metoda svih socijalnih znanosti. Bez komparativnih odrednica nije moguće prikupljanje činjenica (najprije ih treba definirati i grupirati), kao i njihova klasifikacija (znanost kao sistematizirano znanje o određenom području).²⁴ Klasifikacija i generalizacija omogućuju ne samo dublje razumijevanje političkih sustava nego i kreiranje novih hipoteza. Poznavanje političkih pojava u širokom rasponu, provjerenih

²²O određenju i široj problematici političkih režima vidi: Almond i dr., *ibid.* (1996.), str. 28; Bogdanor, *ibid.* (1991.), str. 53-6; Rose, Richard, *What is Europe?* New York, Harper Collins, 1996., str. 74.

²³Usp. Almond i dr., *ibid.*, str. 26-27.

²⁴Usp. Neumann, Sigmund, *Comparative Politics: A Half-Century Appraisal*, u: Cantori L.J. - A.H. Ziegler, *op. cit.*, str. 20.

komparativno, omogućuje korektnu prognozu u novim sličnim situacijama. U političkoj praksi relativno točna prognoza znači izjegavanje krivih poteza.²⁵

Primjerice, poznato je iz istraživanja na području *komparativne politike* da birači jače kažnjavaju vladu za nezaposlenost nego za inflaciju. Kad je bivši talijanski premijer Craxi bitno reducirao tzv. scala mobile (sistem indeksacije kojim su se svaka tri mjeseca u skladu s porastom cijena usklađivale nadnice), da bi zadržao kontrolu nad inflacijom i time omogućio normalno funkcioniranje talijanske ekonomije te posredno održavanje zaposlenosti, talijanski komunisti smatrali su da su radnici bili pretežno zainteresirani za visinu nadnica i pokrenuli su referendum za poništenje vladine odluke. Međutim, radnici i ostali birači, prednost su dali sigurnosti zaposlenja i na referendumu 1985. podržali su vladu i u biti glasali protiv scale mobile.²⁶

Drugi primjer govori nešto slično. U postkomunističkim zemljama istočne Europe birači su i iz primjera bivše Jugoslavije znali da ukidanje diktiranih cijena prilikom prijelaza na tržišnu ekonomiju izaziva inflacijsku eksploziju. Strah od inflacije bio je veći od straha da se može izgubiti radno mjesto. U većini slučajeva birači su i zbog toga na prvim izborima podržali desne stranke, koje su se zalagale za radikalne tržišne reforme što su uključivale suzbijanje inflacije uz odsustvo bilo kakvih mjera za zaštitu pune zaposlenosti. Desne stranke pri tome su zanemarile pouku *komparativne politike* da na dulji rok pitanje pune zaposlenosti ima u očima građana prioritet. Na narednim izborima (druga runda kompetitivnih izbora u istočnoj Europi) zato nije slučajno da je značajno povećanje nezaposlenosti imalo za posljedicu otkazivanje ljubavi strankama desnice širom Europe i davanje izborne podrške ljevici.²⁷

U klasičnoj literaturi iz područja *komparativne politike* mogu se naći i dodatna objašnjenja uloge ove discipline. Wiarda tako naglašava da je studij *komparativne politike* važan za političku znanost i zato što je to jedan od najzanimljivijih uvida u politički život. Drugo, da *komparativna politika* omogućuje prevladavanje etnocentrizma, da stvara pretpostavke za razumijevanje stranih političkih sustava u njihovom kontekstu, a ne kroz jednostrani pristup iz vlastitoga nacionalnog rakursa. Moglo bi se dodati da *komparativna politika* zapravo sustavno izbjegava i zamke eurocentrizma i

²⁵Usp. Hague, Harrop, *ibid.* (1990.), str. 16-18.

²⁶Usp. Gundle, Stephen - Simon Parker (eds.), *The New Italian Republic: From the Fall of the Berlin Wall to Berlusconi*, London, New York, Routledge, 1996., str. 176, 295-299 i 302; Anderson, Perry - Patrick Camiller (eds.), *Mapping The West European Left*, London, New York, Verso, 1993., str. 213-215; Hancock i dr., *ibid.*, str. 359, 372.

²⁷Usp.: Caratan, Branko, Ljevica u postkomunističkim zemljama, *Politička misao*, Vol. 33, br. 2-3, 1996., str. 22-41.

amerocentrizma, kao i svakog oblika lokalne zatvorenosti, jer ima za osnovu globalni pristup i komparativnu metodu. Treće, *komparativna politika* omogućuje razumijevanje performanci pojedinih političkih sustava i određenih modela. Na taj način i domaćoj politici omogućuje racionalan izbor između alternativa. Čvrto, *komparativna politika* intelektualno je poticajna, jer traži odgovore na aktualna pitanja vremena. Primjerice: zašto su neke zemlje demokratske, a druge nisu; zašto su neki politički sustavi stabilni, a drugi neuspješni? Peto, *komparativna politika* ima sofisticiranu metodologiju, koja je sposobna davati pouzdane odgovore i otvaranjem novih tema pratiti promjene političkog interesa. Šesto, *komparativna politika* neophodna je za razumijevanje međunarodnih odnosa i formuliranje vanjske politike.²⁸ Cantori nalazi ulogu *komparativne politike* u doprinosu discipline cjelini političkih znanosti, znanstvenom utemeljenju formuliranja vanjske politike i u sferi businessa, gdje *komparativna politika* jedina može dati odgovore na pitanje o sigurnosti ekonomskih investicija u inozemstvu (faktor političkog rizika). Prema tome, *komparativna politika* nema samo teorijsku vrijednost već i neposrednu praktičnu aplikativnu važnost.²⁹

Osim toga, valja istaknuti kako se u komparativističkoj literaturi nalaze i teze o naglašenju teorijskoj važnosti *komparativne politike*. Macridis smatra da *komparativna politika* može premostiti jaz između političke teorije i empirijskih istraživanja politike. Objašnjenje nalazi u činjenici da metoda komparativne politike kombinira kvalitativni historijski pristup s kvantitativnim istraživanjima. Na drugoj strani javljaju se doduše i primjedbe da *komparativna politika* bez mogućnosti za velika teorijska generaliziranja nema paradigmatičnu snagu, već se razvija 'pluralistički', i da zato polje discipline ostaje fragmentirano i neorganizirano. Macridis, suprotno tome, smatra da konstituiranje polja *komparativne politike* u grozdovima (skupinama, engl. cluster), iako nije u skladu s koncepcijama velikih teorija, daje disciplini novu vitalnost i u krajnjoj liniji otvara put za ujedinjujuće modele i prioritete.³⁰

²⁸Wiarda, ibid. (1993.), str. 15-16.

²⁹Cantori i dr., ibid. (1988.), str. XI. Ozbiljne investicijske inicijative u inozemstvu ne mogu se u razvijenim zemljama zamisliti bez prethodne ekspertize stručnjaka *komparativne* politike o političkoj stabilnosti režima zemlje u koju se investira. Ulaženje u investicijske pothvate i zajedničke poslove naslijepo bez poznavanja političke situacije u zemlji s kojom se poslovno surađuje, znak je nerazvijenosti tržišne ekonomije i u biti govori o ustrajnosti staroga komunističkog politički artikuliranog pristupa, u kojem ekonomski uspjeh mora uvijek ustupiti pred političkim imperativima. Da bi se provjerili faktori rizika, za to više nije nužno samostalno provoditi istraživanja. Dovoljno je pretplatiti se na servisne publikacije, koje periodično objavljuju rezultate praćenja elemenata rizika i rangiraju zemlje. Gotovo se sve takve publikacije, uz ažuriranje podataka, mogu pratiti i uz pomoć kompjutorizirane telekomunikacije.

³⁰O raspravi vidi: Keman, ibid., str. 33-35.

Povijesni razvitak discipline komparativne politike

Ako se prati povijesni razvitak istraživanja na području *komparativne politike* i proces konstituiranja i moderniziranja nove discipline u okviru šireg korpusa političkih znanosti, može se bez većih poteškoća uočiti da *komparativna politika* možda više od bilo koje politološke grane u svome razvitku reflektira sve glavne promjene i probleme političke zbilje. Pri tome se jasno očitava da su najplodniji momenti razvitka *komparativne politike* izrastali iz konfrontacija velikih socijalnih sustava, te susreta i ukrštanja civilizacija. U prvom slučaju pokazuje se da istraživanja *komparativne politike* imaju aplikativnu vrijednost u velikim konfrontacijama u društvenoj i političkoj praksi, a u drugom slučaju vidi se da susreti civilizacija, koji implicitno donose sa sobom primjenu komparativne metode, djeluju plodonosno.³¹

U svim tim velikim sukobima i konfrontacijama pokušavaju se naći odgovori na pitanja koje politika, kao ljudska praktična djelatnost, donosi. Povijest *komparativne politike* pri tome prati stvarno kretanje političke povijesti i razvitak socijalnih znanosti u cjelini. U početku se u *komparativnoj politici* traži idealan oblik organizacije polisa, da bi se kasnije u deskriptivnoj fazi željelo pozitivistički utvrditi kako izgledaju različiti politički sustavi i njihove institucije, te se na kraju, u fazi razvijene *komparativne politike*, kao osnovni zadatak postavlja analiza stvarnih procesa. Od nasumce istraživanih slučajeva i problema, dolazi se na kraju do sistematično razvijene znanosti.³²

Povijesni pregledi razvitka *komparativne politike* obično počinju s Aristotelovom klasifikacijom tipova ili oblika države iz kojih je on derivirao neke osnovne teorijske koncepte o političkom životu. Aristotel je skupio 158 ustava grčkih država-gradova (polisa). Nastojao je odrediti koji je oblik vlasti najstabilniji. Prema broju onih koji vladaju, klasificirao je političke sustave na monarhiju (vladavinu pojedinca), aristokraciju (vladavinu manjine), a politeia je bila definirana kao vlast većine. Za degenerirani oblik vlasti pojedinca koristio je pojam tiranije, dok je degenerirani oblik vladavine manjine nazvao oligarhijom. Degenerirani oblik vladavine većine za Aristotela je bila demokracija, koju je definirao kao vlast rulje. Po socijalnim karakteristikama onih koji vladaju oligarhiju je klasificirao kao vlast bogatih, aristokraciju kao vlast vrline, demokraciju kao vlast siromašnih, a politeiu, koja je sadržavala elemente oligarhije i demokracije, smatrao je

³¹S tim u vezi Sigmund Neumann ne bez razloga primjećuje: "Nije slučajno da su velike civilizacije, kao renesansa, razvijene na raskršćima povijesti i artikulirane u susretima kontrastnih sustava". Usp.: Neumann, u: Cantori, *ibid.*, str. 15.)

³²Te ranije etape razvitka discipline Neumann slikovito poistovjećuje s Goetheovim opisom ponašanja ljudi u politici: "Ljudi se u politici bacaju poput bolesnika u krevet, s jedne strane na drugu u uvjerenju da mogu tako pronaći bolju poziciju." Usp.: Neumann, u: Cantori, *ibid.*, str. 10.

idealnim tipom vladavine. Naravno, suvremene se klasifikacije ne podudaraju s Aristotelovima, ali u cjelini nisu ni suviše različite. Ipak, treba istaknuti da je danas demokracija nedvojbeno model vladavine kojem se teži.

Moderno doba političke znanosti ponovno počinje obnavljanjem komparativnog pristupa. Machiavelli je u svojoj raspravi o političkom vodstvu klasične i suvremene primjere primjenjivao na talijanskoj situaciji. Montesquieu komparativni pristup uvodi kroz objašnjavanje utjecaja klime i kulture. Ustvrdio je tako da je primjerice despotizam vjerojatniji u toploj nego hladnoj klimi, te da slobode u umjerenj klimi imaju najviše izgleda. Smatrao je da religija može stimulirati ili pasivizirati ljude prema radu (primjerice, da hinduizam potiče pasivnost). Ne može se osporiti da je Karl Marx svoj pristup politici odredio globalno, kao i da je njegova doktrina izrazito isticala fenomen društvene dinamike i promjene. Međutim, Marx je i suviše jak naglasak stavljao na ekonomski determinizam u objašnjavanju političkih procesa. Kritika Marxa zato se s pravom zalagala za multikauzalnost. Max Weber je na toj crti fokus stavio na religijske i kulturne faktore. Primjerice, protestantizam kao objašnjenje racionalizacije europskih društava.

Međutim, prava *komparativna politika* počinje tek s Europljanima koji pokušavaju razumjeti Ameriku u komparativnoj perspektivi i Amerikancima koji pokušavaju izgraditi novi američki poredak, polazeći od europskih iskustava i teorija. Alexis de Tocqueville, Francuz, najprije piše knjige o Francuskoj i Francuskoj revoluciji, da bi zatim nakon boravka u SAD objavio svoju *Demokraciju u Americi*. A lord James Bryce, Englez, objavljuje 1891. *Moderne demokracije*, kao komparativnu studiju. Treba podsjetiti da su autori *Federalističkih spisa* iz klasičnih, kolonijalnih i europskih iskustava formulirali prijedloge za novi američki ustav.

Razvitak moderne *komparativne politike* počinje zapravo tek sa studijem na sveučilištima Sjedinjenih Država. Već potkraj prošlog stoljeća, 1890-ih godina, na američkim se departmanima za političke znanosti pojavljuju tečajevi iz predmeta koji se tada zvao *Strane vladavine (Foreign Government)*. U početku je nova disciplina pokrivala gotovo isključivo europske zemlje, s fokusom na Veliku Britaniju i Francusku. Nakon Prvog svjetskog rata, kad postaje očito da su SAD postale svjetska sila, *Komparativna politika* postaje priznato zasebno područje unutar političkih znanosti pod imenom *komparativne vladavine (Comparative Government)*. U tom razdoblju polje istraživanja širi se na nove zemlje koje, sa svojim specifičnim sustavima, totalitarnim političkim režimima, s nastojanjem da se profiliraju kao velike sile, kao i s ekspanzionističkom vanjskom politikom, počinju izazivati političku pozornost. U tu grupu ulaze početkom 20-ih fašistička Italija, početkom 30-ih nacistička Njemačka, i nakon revolucije 1917. godine sovjetska Rusija (odnosno komunistički Sovjetski Savez).

U središtu pažnje *komparativne politike* između dva svjetska rata nalaze se legalni aspekti političkog sustava, primarno ustavni poredak. Ali se već

u istraživanja uključuje i funkcioniranje vlasti, a započinje i studij političkih stranaka. Ostali elementi političkog sustava slabije se prate. Nerazvijenost medija i komunikacija bitno usporava i otežava prikupljanje podataka, pa se studij *komparativne* politike nužno koncentrira samo na one elemente političkih sustava koji se mogu pratiti s relativno limitiranim izvorima bitnih informacija.

U polje istraživanja u to vrijeme ne ulaze samo nove zemlje nego i nove teme. Pojava totalitarnih režima uvodi u studij *komparativne politike* problem totalitarizma, posebno kad se s početkom Drugog svjetskog rata pokažu svi negativni aspekti totalitarne vlasti. Propast demokratskih institucija i samog režima weimarske Njemačke, koji je bio smatran za uzoran model demokracije, izaziva preispitivanje nekih osnovnih demokratskih institucija. U dijelu stručne literature za krah weimarskih institucija okrivljuje se sustav proporcionalnih izbora, koji omogućuje pojavu i jačanje novih radikalnih stranaka poput nacističke, kao i direktni izbor predsjednika republike, koji opet omogućuje slabljenje vlasti i pozicije kancelara (prvog ministra). Studij fenomena totalitarizma uključuje i politički sustav Sovjetskog Saveza. Diskrepancija tzv. Staljinovog sovjetskog ustava iz 1936. godine, koji je na riječima jamčio široka demokratska prava, i sovjetske realnosti, koja je upravo u to vrijeme demonstrirala krajnje ignoriranje vladavine prava i kulminaciju državnog terora s golemim brojem žrtava, izazvala je nepovjerenje u formalne strukture i jasno pokazala potrebu istraživanja stvarnog funkcioniranja političke realnosti umjesto ograničavanja na legalistički i konstitucionalni pristup.³³ Bez toga, vladao je dojam da su sociološke i psihološke teorije bolje objašnjavale totalitarnu vlast.³⁴

U istom razdoblju još dvije teme ulaze u polje *komparativne politike*. Na jednoj strani, to je pitanje revolucije, koje se ne širi samo kao tema koju pronose dvije glavne struje ljevice, ponajprije komunističke stranke, ali u relativiziranom i modificiranom obliku, i europska socijaldemokracija. Politička zbivanja u Rusiji i pojava politički jakih stranaka ljevice od početka stoljeća nadalje, nameću temu revolucije kao nezaobilaznu u okviru diskursa o promjenama političkih znanosti općenito i unutar *komparativne politike* napose. Marksizam pokazuje privlačnost u intelektualnim krugovima i na sveučilištima, nudeći posebno u svom politiziranom i simplificiranom obliku generalizirajuće odgovore na kompleksna pitanja političkog razvitka. Ti odgovori nisu reducirani samo na ekonomski determinizam, već uključuju i razvijene političke teze o klasnoj borbi i revoluciji. Na drugoj strani,

³³To se kasnije, nakon Drugog svjetskog rata, još jednom dogodilo. Nakon provedene dekolonizacije postkolonijalne zemlje preuzele su konstitucionalne aranžmane iz metropola i, umjesto demokracije, uspostavile su autoritarne režime. Neuspjeh preuzetih demokratskih modela potkopao je povjerenje u demokratske institucije i institucionalne pristupe. Usp.: Daalder, u: Keman, *ibid.* (1993.), str. 13-16.

³⁴Usp.: Daalder, *ibid.*

u okvirima građanske znanosti, pojavljuje se akademska škola geopolitike, koja kompleksnost društvenog razvitka i političkog fenomena svodi na jedan jedini objektivizirani faktor prostora, koji postaje nepromjenljiv činitelj, neovisan o čovjeku i drugim silama ljudske povijesti. Geopolitika izaziva otpor demokratske javnosti, jer je poslužila kao sredstvo i pogled na svijet njemačkog nacizma, kao apologija zahtjeva za osvajanjima i vladanje svijetom, zamjenom svih ostalih vrijednosti imperativom geografskog širenja jedne države na račun drugih. Istodobno geopolitika se izgrađuje i kao legitimna akademska disciplina pod nazivom Političke geografije, discipline komplementarne i bitne za internacionalistički utemeljenu *komparativnu politiku*.³⁵

Za vrijeme Drugog svjetskog rata studij *komparativne politike* pokazuje se kao vitalno relevantan za formuliranje vanjske politike. Nakon toga nastavlja svoju bitnu ulogu u vanjskopolitičkoj ekspertizi za vrijeme napetosti hladnog rata i u globalnom nadmetanju supersila. U razdoblju dekolonizacije, poseban poticaj *komparativna politika* dobiva u suprotstavljaju revolucionarnom trendu istraživanjem fenomena razvoja (development).³⁶ U ovoj fazi veoma se jasno demonstrira da *komparativna politika* reflektira bitne teme aktualne povijesti i blokovsku strukturu svijeta stavlja u fokus svojih istraživanja.

Drugi svjetski rat slomio je moć američkog izolacionizma i promovirao Sjedinjene Države u jedinu supersilu Zapada. Zato nije slučajno da je globalizacija vanjskopolitičkog interesa, koja je zamjetna osobito u američkoj vanjskoj politici nakon 1945., bitno utjecala na proširenje interesa *komparativne politike* na sva područja svijeta. Na toj crti proširenog interesa objekt istraživanja postaju zemlje koje su do tada bile izvan pažnje, kao što su to Kina, Japan, Skandinavija i zemlje britanskog Commonwealtha. Općenito, interes se od zapadne Europe širi na Treći svijet i europski istok. Istodobno, razvijaju se i posebni područni studiji (area studies) Latinske Amerike, Afrike, Azije, Sovjetskog Saveza i istočne Europe. Neki od područnih studija razvili su se u zasebne politološke discipline u okviru *komparativne politike*. To se svakako može reći za studij Sovjetskog Saveza (Soviet Studies, tzv. sovjetologija, odnosno danas u nešto reduciranoj varijaciji Russian Studies) i Istočne Europe (East European Studies). U jednoj drugoj tematski definiranoj kombinaciji područni studij zemalja istočne Europe, Sovjetskog Saveza, Kine i nekih drugih ko-

³⁵Usp.: Neumann, u: Cantori, *ibid.*, str. 8-11 i 12-13.

³⁶U Sjedinjenim Državama toj tendenciji posebno je pridonijela internacionalistička sklonost administracije predsjednika Johna F. Kennedyja, koja je neposredno pogodovala pravom boomu *komparativne politike*. U tom smislu je, primjerice, bio usmjeren i napor da se revolucionarnoj prijetnji i ljevičarskoj gerili u Trećem svijetu odgovori politikom pomaganja modernizacije programom Kennedyjevog Saveza za progres, koji je bio namijenjen Latinskoj Americi. Znanstveni pandan u *komparativnoj politici* bila je orijentacija na temu razvoja (teorije *developmenta*).

munističkih zemalja razvija se pod imenom Studija komunizma (Communist Studies) ili Komparativnog studija komunizma (Comparative Communism).³⁷

Proširenje geografskog područja istraživanja pokazalo je ujedno i ograničenost tematskog pristupa do tada svedenog na konstitutivne odnose i institucije nekoliko najvažnijih zapadnih demokracija. *Komparativna politika* širi se od studija sustava vlasti određenih stranih zemalja na studij koji će pokriti bilo koji politički sustav i njegove aspekte. Predmetom istraživanja postaju institucionalne i funkcionalne komparacije, problemski orijentirani pristupi, različiti metodološki pristupi (primjerice, utvrđivanje kategorija koje se mogu komparirati, problem dostupnosti podataka i sl.). Od velikih načelnih tema pozornost se širi na sofisticirano, rigorozno i specijalističko razmatranje tema, kao što su: studij legislatura, egzekutiva, stranaka, izbornih sustava, federalizma, elita, birokracije, interesnih grupa, političke komunikacije, procesa donošenja odluka (decision-making), donošenja i provođenja javnih politika (policy-making).³⁸

U razvitku *komparativne politike* zamjetnu ulogu igrala je i masovna migracija politologa iz Europe u SAD, a u manjem broju u zemlje zapadne Europe. Nakon izbjeglica iz Hitlerove Njemačke, u drugom valu slijedili su migranti i bjegunci iz istočne Europe, posebno nakon revolucije 1956. u Mađarskoj. Na Zapad su tako, pored ostalih, prešli: Franz Neumann, Sigmund Neumann, Joseph Schumpeter, Isaac Deutscher, Charles Gati. Oni sa sobom nisu donijeli samo bolje poznavanje europskih zemalja, nacizma i komunizma, nego i svijest o izuzetnom značaju demokratskih vrijednosti i

³⁷Svakako najbolji pregled sovjetologije kao multidisciplinarnе discipline, ali s fokusom na komparativno-politički pristup području koje nije bilo samo regionalno, već prije svega tematski definirano (sovjetski komunizam), dao je Stephen F. Cohen u svojoj paradigmatičnoj knjizi *Rethinking the Soviet Experience: Politics and History Since 1917*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1986. Cohen tu objašnjava sovjetologiju kao “jednu neelegantnu ali korisnu riječ za profesionalni studij Sovjetskog Saveza”. Disciplina je nastala još 20-ih godina, doživjela je svoj procvat od kasnih 40-ih pa do sredine 60-ih godina. Kao rusko-sovjetski regionalni (area) program bila je uključena u više od stotinu sveučilišta i departmana širom SAD. U početku je disciplinom dominirala tzv. totalitarna škola, koja je, polazeći od totalitarnog karaktera sovjetskog režima, na sovjetski sustav gledala kao na nepromjenjivi zamrznuti monolit u kojem se sve može svesti na uvijek istu monokauzalnu, u biti ahistorijsku totalitarnu eksplicaciju. U drugoj polovici 60-ih godina počela ju je istiskivati revizionistička škola, koja je, polazeći od potrebe kritičkog pristupa, istraživala dinamizam sovjetskog sustava i, umjesto statičnosti kao konstante, zagovarala tezu o promjenama i različitostima. Prvi poticaj revizionističkoj školi dala je kremljologija, koja je usprkos svojoj uskoj temi (kretanja u sovjetskoj političkoj eliti) uočila faktore promjena u poststalinjskim borbama za vlast. Usp. Cohen, *ibid.*, str. 3-37.

³⁸O tome usp.: Roberts, *ibid.* (1972.), str. 11-17; Wiarda, *ibid.* (1993.), str. 39-44.

praktičnoj ulozi *komparativne* politike te uključivanja novih važnih zemalja u komparativna istraživanja.³⁹

Ipak, glavnu je ulogu u razvitku *komparativne politike* kao znanstvene discipline igrala američka politička znanost. Odlučujuću ulogu u zasnivanju moderne *komparativne politike* imao je Eavanston seminar na Sveučilištu Northwestern 1952. godine. Grupa najznačajnijih politologa s područja discipline pod vodstvom Roya Macridisa ocijenila je u priopćenju seminara, publiciranom u *American Political Science Review*, kako se studij komparativne vladavine (*Comparative Government*) bavio samo Europom, da je bio pretežno deskriptivan a ne analitički, da se zanimao za institucije a ne procese, da je prevladavao studij pojedinačnih slučajeva (case study), a da istraživanja zapravo nisu bila stvarno komparativna. Macridis je u svojoj knjizi iz 1955. (*The Study of Comparative Government*) ponovio sve te teze i dodao da je dobar dio slučajeva obrađen više anedoktalno, a manje sustavno. Kasnije promjene u pristupu istraživanjima unutar discipline slijedile su kritiku Eavanstonskog seminara. Na toj crti dolazi i do promjene imena discipline u *komparativnu politiku*. Novo ime reflektira činjenicu da disciplina treba biti dinamična, manje institucionalna, formalna i statična u pristupu, a više dinamična i procesno orijentirana. Behavioristička revolucija u društvenim znanostima pridonijela je pomicanju težišta i u *komparativnoj politici* s institucija i legalnih aspekata na političko ponašanje (behavior) i procese, na način kako politika stvarno funkcionira.

Komitet za *komparativnu politiku* Američkog vijeća za istraživanja u socijalnim studijama, s Gabrielom A. Almondom na čelu, zagovarao je da se, polazeći od studija (development), utvrde zajednički okviri i kategorijalni aparat discipline. Napor Komiteta rezultirao je serijom knjiga o regijama, institucijama, procesima, sistemskom pristupu, komunikaciji, birokraciji, strankama, interesnim grupama, donošenju odluka (decision-making), formiranju država.⁴⁰

Neki pozitivni pomaci bili su rezultat konfrontacije američke *komparativne politike* s marksističkim teorijama. Marksisti, koji su se bavili Trećim svijetom, tvrdili su u svojim tezama o neoimperijalizmu i teorijama ovisnosti, kako je pokušaj kapitalističkog razvoja u nedovoljno razvijenim zemljama (uključivo development teorije) kriv da se nezavisnost kolonija u praksi pretvorila u masku za prikrivanje neokolonijalizma. Na drugoj strani, američka znanost pokušala je pokazati da se komunizam može ocijeniti

³⁹O tome opsežnije: Daalder, u: Keman, ibid. (1993.), str. 13-16; Wiarda, ibid. (1993), str. 39-44.

⁴⁰U Europi su se pojavile i značajne studije o političkim strankama Mauricea Duvergera (naslov francuskog originala: Maurice Duverger, *Les Partis Politiques*, Paris, Armand Colin, 1951.) i Giovannija Sartoria (*Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Cambridge, Cambridge University Press, 1976.), kao i promišljanja konsocijacijskog modela u Nizozemskoj, Belgiji, Austriji i Švicarskoj. Usp.: Daalder, ibid., str. 22-23.

kao tranzitna devijacija na putu prema kapitalističkom razvitku (tako, npr., W. W. Rostow u svojoj čuvenoj knjizi *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge, Cambridge University Press, 1960.). Istodobno, zapadna politička znanost dokazivala je da je marksistička paradigma bila puno jača u objašnjenju tranzicije od feudalizma ka kapitalizmu, nego u objašnjenju tranzicije od kapitalizma prema narednom razvojnom stadiju. U ovom drugom slučaju redukcija povijesnih determinanti na klasni faktor pokazala se kao simplifikacija, posebno u rigidnim shvaćanjima teorije. Analitički instrumentarij komparativne politike time je bio bitno osiromašen. Marksizam je u tome slijedio sudbinu i ostalih pokušaja, zasnovanih na kruto i jednostrano formuliranim teorijskim pristupima (korporativistički, politekonomski, birokratsko-autoritarni model, pristup političke kulture, fokus država-društvo), koji daju samo parcijalno objašnjenje.⁴¹

Negdje na sredini puta nalazila se teorija konvergencije, koja je smatrala da se radi o približavanju zapadnih i komunističkih sustava, gdje će prilog kapitalizma biti ekonomska efikasnost i demokracija, a komunizma socijalna sigurnost. Teorija konvergencije izgledala je u jednom momentu kao moguće rješenje suprotnosti Zapada i Istoka i bila je posebno popularna kod ekonomista.⁴²

Do 60-ih godina razvojne teorije (political development) dominiraju. Iako su dale svoj doprinos razvitku discipline *komparativne politike*, ubrzo se vidjelo da i one imaju limite. Kritika development pristupa upozoravala je da razvojne teorije, prvo, boluju od nekritičkog pokušaja prenošenja američkih ili europskih uzora i etnocentrističkog nametanja zapadnih iskustava. Drugo, nije se shvaćalo da se razvoj Zapada ne može replicirati, jer se u zemljama Trećeg svijeta radilo o drugim uvjetima i drugom vremenu i sasvim drukčijem međunarodnom okruženju i utjecaju. Treće, te teorije podcijenile su autentična iskustva zemalja u razvoju i vrijednost njihovih tradicionalnih institucija. Četvrto, teško se uviđalo da sve zemlje Trećeg svijeta nisu jednake. Peto, nije se shvaćalo da zemlje u razvoju nisu samo u zakašnjenju prema Zapadu već da su bitno drukčije te da u nekim slučajevima mogu zadovoljavajuće funkcionirati u okvirima svojih autentičnih institucija. I, konačno, ponekad se gubilo iz vida da je teorijska konfrontacija oko razvoja nerazvijenih bila i dio sukoba u kontekstu hladnog rata.⁴³

Najnoviji razvoj discipline, prateći globalna politička kretanja, usmjerio je teorijski fokus *komparativne politike* na nove teme i neke obnovljene stare pristupe. Uspostavljanje i dugotrajnost nedemokratskih režima, i nji-

⁴¹Usp.: Wiarda, Howard J., *Toward the Future: Old and New Directions in Comparative Politics*. In: Wiarda, *ibid.* (1991.), str. 231-237.

⁴²O povijesti komparativne politike na američkim sveučilištima: Daalder, *ibid.*, str. 17-21; Wiarda, *ibid.* (1991.), str. 11-14, 15-25; Wiarda, *ibid.* (1993.), str. 39-44.

⁴³Usp.: Wiarda, *ibid.* (1991.), str. 224-225 i 227-230.

hov prijelaz na put demokratskih promjena, uveli su u disciplinu *komparativne* politike temu tranzicije k demokraciji, kao reciklirani development pristup. Zabrinutost kako bi se mogao dogoditi jači zaokret prema totalitarizmu, te da bi izlazak iz nedemokratskih režima mogao biti težak i dugotrajan s negativnim popratnim pojavama, na globalnoj sceni usmjerio je istraživanja prema temi tranzicije. Postupno nestajanje nedemokratskih režima najprije u Latinskoj Americi, pa zatim pad diktatura u nekoliko zemalja južne Europe (Španjolska, Portugal i Grčka), i na kraju kolaps komunističkih režima u Istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu pokazali su važnost teme tranzicije. Istodobno je time fokus discipline sa Trećeg svijeta bio vraćen na Europu i obnovljene europske teme.

Na globalnom planu pokazala se uzajamna veza perzistencije kapitalizma, neprekidnog širenja broja demokratskih zemalja, razvoja i otklanjanja međunarodnih konflikata. Umjesto bipolarnosti, na dnevni red došle su dobrovoljne ekonomske integracije, koje prati razvitak demokratskog političkog konteksta i tome primjerene nove globalne političke kulture. Na unutrašnjem planu nekadašnju polarizaciju na ljevicu i desnicu zamjenjuju rasprave o posve konkretnim temama, kao što je to odnos welfare-state i fiskalnih opterećenja. U svim su tim procesima Europa i zapadni modeli ponovo u središtu pozornosti.⁴⁴

Za zemlje koje se kao Hrvatska nalaze u procesu demokratske tranzicije, svakako je vraćanje pozornosti na Europu i iskustvo razvijenih i stabilnih zapadnoeuropskih demokracija instruktivno. Istodobno treba naglasiti da je i studij tranzicije u srednjoj i istočnoj Europi sa zajedničkim temama na putu da se profilira kao zasebna područna grana *komparativne politike* (area studies): *komparativna politika Istočne Europe*. Zajednički nazivnik nije očito u geografskom određenju, već prije svega u tematskom definiranju tranzicije prema demokraciji bivših komunističkih režima Srednje i Istočne Europe.⁴⁵

⁴⁴Wiarda, *ibid.* (1991.), str. 239; Daalder, *ibid.*, str. 27-30.

⁴⁵Nelson i Bentley o sudbini discipline Comparative Communism zaključili su u stilu stare izreke "Kralj je mrtav, živio kralj". Godine 1989. *komparativni je komunizam* kao disciplina nestao, ali od tada započinje nova disciplina *Komparativna politika Istočne Europe*. *Komparativni komunizam* utemeljen je s brojem američkog časopisa *Slavic Review* od ožujka 1967., a procvat je doživio sredinom 70-ih. Za razliku od sovjetologije, od početka je odbacio premise o komunističkoj Istočnoj Evropi kao o nepromjenjivom monolitu. Novu disciplinu, *Komparativnu politiku Istočne Europe* zasnivaju na tezi da je nemoguće zanemariti prošlost regije, jer prijelaz od komunizma na postkomunizam nije uopće nagli skok, već proces u kojem elemente starog režima nije moguće preko noći ugarati natrag u bocu. Usp.: Nelson, Daniel N. - Samuel Bentley, *The Comparative Politics of Eastern Europe*, *Political Science & Politics*, vol. XXVII, 1, March 1994., str. 45-52.

Branko Caratan

*POLITICAL REALITY AND COMPARATIV
POLITICS: GENESIS OF A POLITOLOGICAL
DISCIPLINE*

Summary

Comparative politics is a political science discipline which has in its evolution continuously reflected the developments in the field of international politics. The author outlines the genesis of this discipline, which boomed in the 1950s within the framework of American politology. He first defines this discipline and then goes on to give an account of the evolution of the fundamental research principles, the expansion of the subject matter and the importance of the key concepts that delineate this academic discipline (political power, political system, political regime). The author analyses the role of comparative politics in the context of other disciplines of political sciences as well as its applicative potentials. Through an analysis of the history of this discipline he points to the connection between the shift of the interest and the focus in practical politics and the thematically specialized subdisciplines within comparative politological research. In the conclusion, the author points out the importance and the applicatory value of this discipline for Croatia (as a country in the process of democratic transition) regarding the comparative analysis of the experiences of developed democracies and countries in transition.